

СИВА ЕКОНОМИЈА У СРБИЈИ НОВА САЗНАЊА О ОБИМУ И СТРУКТУРИ

| децембар 2022.

Sprovedeno od strane:

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА 2022

- Процена обима сиве економије 2022. и поређење са 2017.
- Кључне карактеристике привредних субјеката који се баве сивом економијом
- Фактори који доприносе томе да ли ће неко предузеће пословати легално или у „сивој зони“
-

- Анкета о условима пословања предузећа (привредних друштва и предузетника) у Србији, Ипсос
- Репрезентативни узорак од 1.040 регистрованих предузећа у Србији, април-јун 2022. (523 привредних друштава и 517 предузетника)
- Треће истраживање овакве врсте у Србији, све већи број у свету
- Реализовани узорак је обухватио 318 привредних субјеката који су учествовали у истој анкети 2017. године (панел)
- Већина испитаника су власници или менаџери привредних субјеката, методом “лице у лице” у форми интервјуа
- За узорачки оквир коришћена је листа свих активних привредних друштава и предузетника регистрованих у АПР (база за 2020)
- Подаци су репрезентативни на националном нивоу, на нивоу региона, делатности, величини и типу привредног субјекта

МЕТОД ПРОЦЕНЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

- Анкетни метод „Индекс сиве економије“ (Путнинш и Саука 2015) који је примењен 2017. (Крстић и Радуловић, 2017)
- Број земаља које га користе се повећава: поред Литваније, Летоније, Естоније, Црна Горе, Србије, сада се користи и у Пољској (Лехман и Никулин, 2017), Румунији, Молдавији (Путнинш, Саука и Давидеску, 2019), Украјини (Лиса, О. и др., 2019), Русији (Путнинш и Саука, 2020) и Киргистану (Полесе и др, 2022)
- Сива економија се у овом истраживању дефинише као непријављени доходак регистрованих предузећа која обављају легалне тржишне активности које се намерно прикривају од државних органа из разних разлога
- Не укључује се доходак од производње илегалних роба и услуга
- Обухваћен само део сиве економије, и то онај који се односи на формални сектор (регистрована предузећа)

МЕТОД ПРОЦЕНЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

- Заснива се на приходном методу обрачуна БДП и подацима анкете предузећа о непријављеним зарадама запослених и непријављеном профиту предузећа
- БДП према приходном методу чине бруто зараде запослених и бруто пословни вишак и мешовити доходак (профит предузећа)
- Сива економија се може проценити као збир непријављених накнада запослених и непријављеног профита предузећа
- Индиректни одговори власника/менаџера о неформалном пословању „других предузећа у истој делатности“
- Користе се одговори на питања која се односе на
 - „процент плате на коју се не уплаћују припадајући порези и доприноси“ (NP_{pi})
 - „процент радника којима се не уплаћују порези и доприноси“ (NP_{zi})
 - „процент непријављеног пословног вишка (профита)“ (NP_{pv})
- Претпоставља се да су зараде непријављених радника једнаке зарадама пријављених радника

МЕТОД ПРОЦЕНЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

- Укупна непријављена пропорција накнада запослених привредног субјекта и ($NPnz_i$) је:

$$NPnz_i = 1 - (1 - NPp_i)(1 - NPz_i)$$

- Процена непријављене (сиве) пропорције дохотка привредног субјекта:

$$\text{Сива пропорција}_i = \alpha NPnz_i + (1 - \alpha) NPpv_i$$

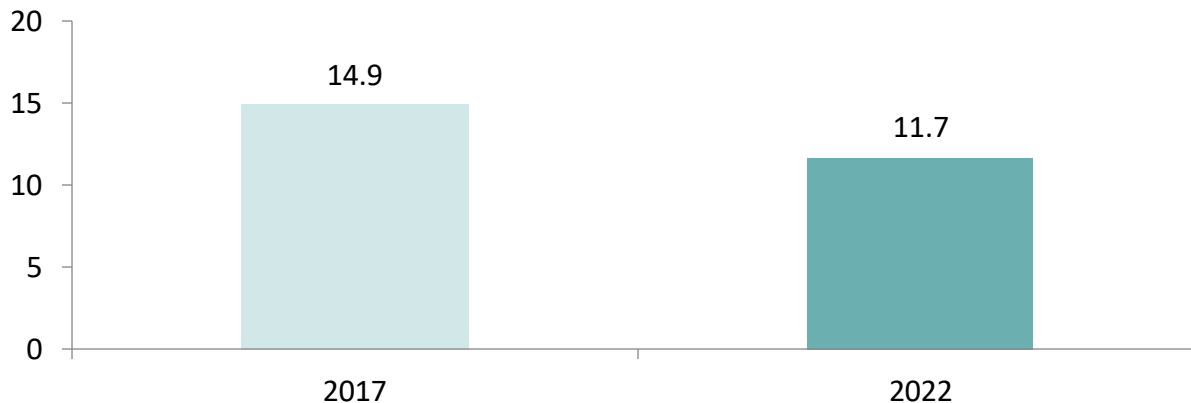
где је α однос накнада запослених и збира накнада запослених и бруто пословног вишка привредних субјеката и израчунава се на основу приходног метода обрачуна БДП

$$INDEXse = \sum_{i=1}^N w_i \text{ Сива пропорција}_i$$

w_i - релативан допринос сваког привредног субјекта формирању БДП, апроксимира се учешћем исплаћених зарада привредног субјекта у укупној суми зарада свих привредних субјеката у узорку

Сива економија у Србији у % од БДП

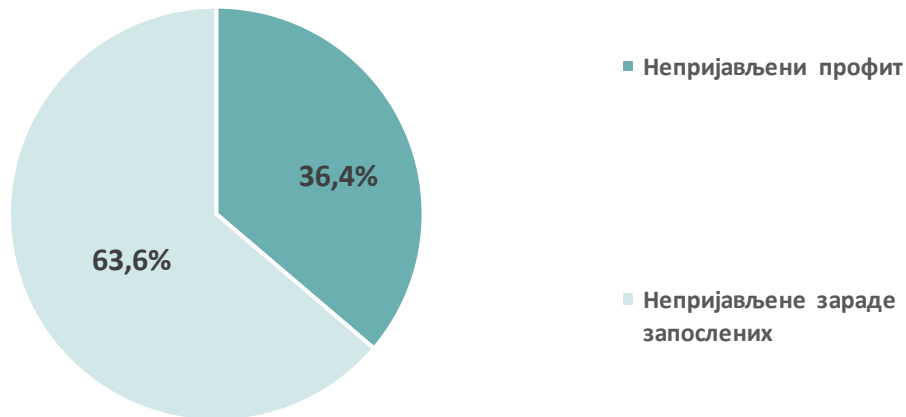
Извор : Прорачун аутора. Анкета о условима пословања предузећа у Србији, 2017. и 2022. Ипсос и НАЛЕД

- Сива економија у 2022. години износила је 11,7% БДП што износи ЕУР 6,5 млрд.

РЕЗУЛТАТИ ПРОЦЕНЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

Компоненте сиве економије Србије, 2022, %

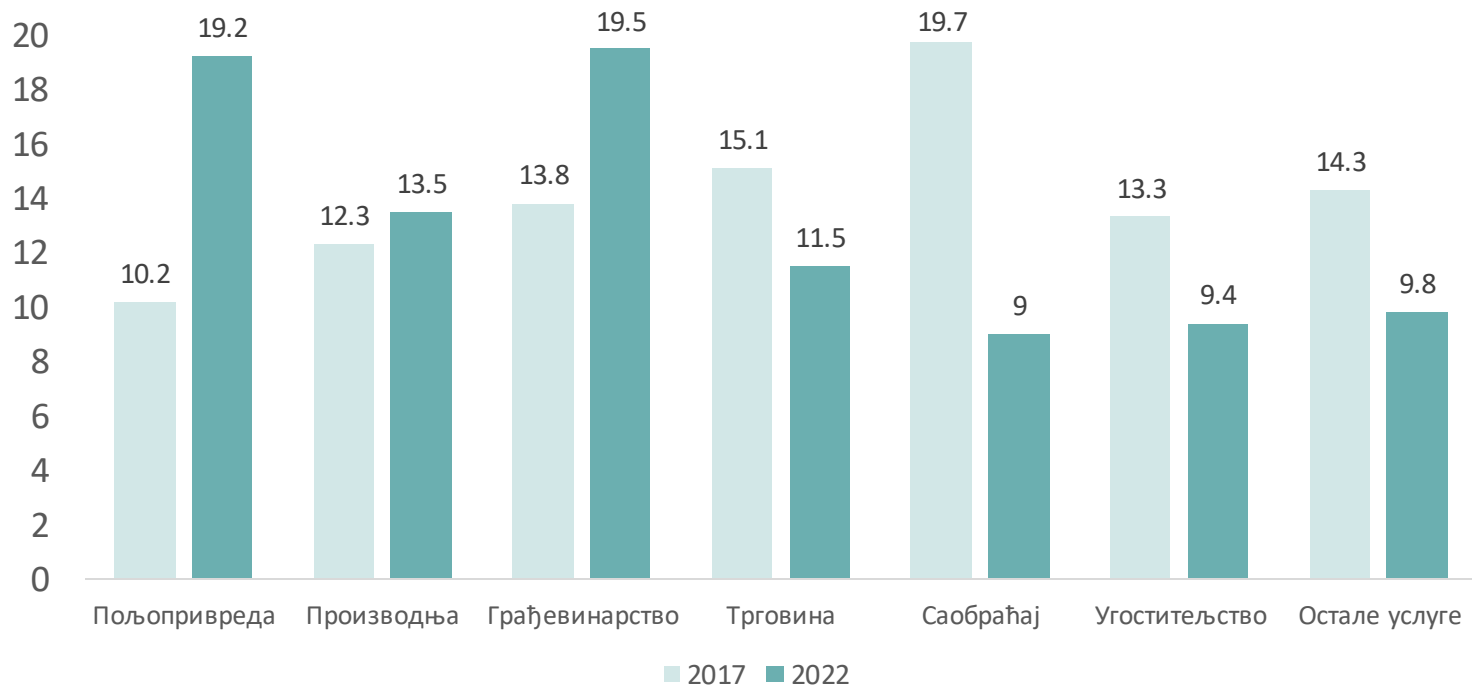

- Од 100 динара сиве економије, приближно 64 динара чине непријављене зараде запослених, а 36 динара непријављени профит.
- У односу на 2017. годину, учешће непријављених зарада је незнатно повећано (са 61,3% на 63,6%), а учешће непријављеног профита незнатно смањено (са 38,7% на 36,4%).

РЕЗУЛТАТИ ПРОЦЕНЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

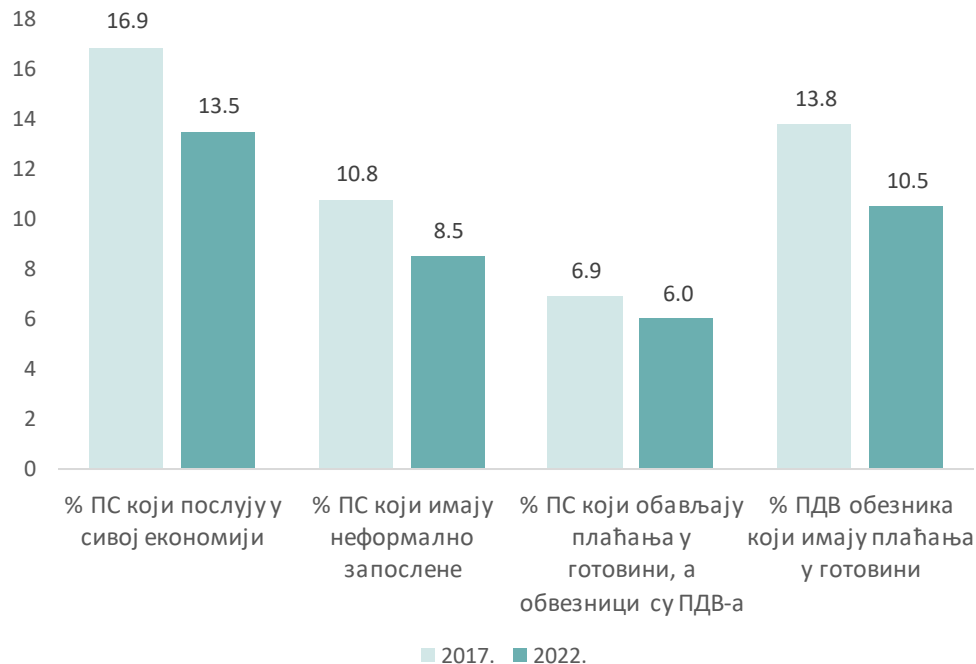
Сива економија Србије по делатностима (% од БДП), 2017, 2022.

СИВА ЕКОНОМИЈА У СЕКТОРУ ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКТАТА

- Сива економија према сопственом признању привредних субјеката
- Око 14% регистрованих привредних субјеката пословало у сивој економији у 2022, значајно смањење у односу на 2017.
- Када се томе дода оцена власника/менаџера о проценту непријављених предузећа у њиховој делатности од 11% долазимо до тога да је свако четврто предузеће у Србији укључено у сиву економију

- Већу склоност ка активностима сиве економије имају:
 - Привредна друштва
 - ПС који улазе у систем фискализације 2022.
 - Новија предузећа и предузетници, основани 2019. и касније
 - ПС без запослених
 - ПС у грађевинарству и индустрији.

ТРАНЗИЦИЈА ПРИВРЕДНИХ СУБЈЕКТА ИЗМЕЂУ СИВЕ И РЕГУЛАРНЕ ЕКОНОМИЈЕ

Транзиција привредних субјеката између сиве и регуларне економије, у %

		2022.		
		Регуларна економија	Сива економија	Укупно
2017.	Регуларна економија	87.6	12.4	100.0
	Сива економија	76.4	23.6	100.0
	Укупно	85.7	14.3	100.0

Напомена : Посматра се узорак истих привредних субјеката у 2017. и 2022. години (панел подаци).
Неформални привредни субјекти су они који се баве сивом економијом

- Приближно девет од 10 предузећа која су била у регуларној економији (формалном сектору) у 2017. години (87.6%) остало је у истом сектору пет година касније, док је једно предузеће (од 10) прешло у сиву економију (неформални сектор).
- Међутим, само два од 10 предузећа која су била у сивој економији у 2017. (23.6%), ту су и остала 2022. године, а преосталих осам прешло је у регуларну економију.

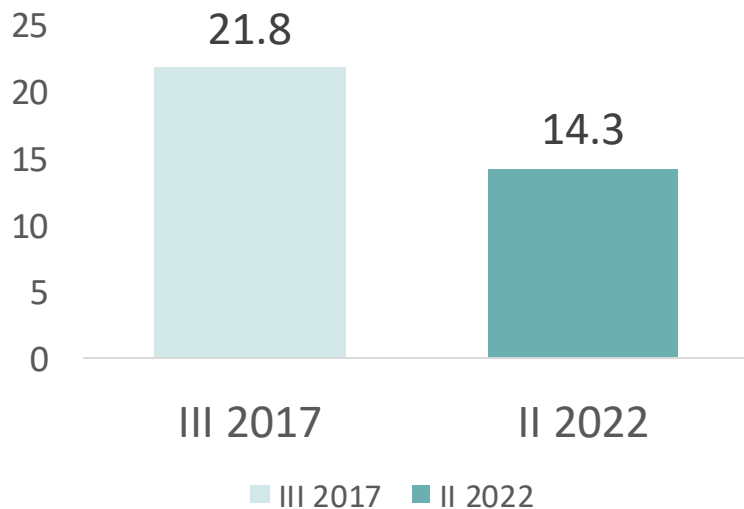

ФАКТОРИ КОЈИ СУ УТИЦАЛИ НА СМАЊЕЊЕ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

- Смањењу сиве економије у петогодишњем периоду допринели су следећи фактори:
 - Релативна макроекономска стабилност
 - Раст учешћа великих привредних субјеката у БДП-у
 - Опоравак тржишта рада
 - Развој услуга безготовинског плаћања
 - Реформе које се односе на фискализацију, реформу паушалног опорезивања, унапређење пријаве сезонских радника.

СТОПА НЕФОРМАЛНЕ ЗАПОСЛЕНОСТИ

- У погледу регистроване запослености забележена су слична кретања.
- У другом кварталу 2022. године укупан број запослених је износио 2.305.000.
- Тиме је број регистрованих запослених повећан за 227.000 у односу на период претходног истраживања.

ДИНАМИКА ПОРЕСКИХ ПРИХОДА ОД 2012. ДО 2017. И ОД 2017. ДО 2021. (% БДП-а)

Година	Порески приходи	Доприноси	ПДВ	Акцизе	Порез на добит
2012	34,2	10,6	10,3	5,1	1,5
2017	36,1	11,9	10,1	5,9	2,4
2018	35,9	12,2	9,9	5,7	2,2
2019	36,8	12,5	10,2	5,7	2,3
2020	36,2	12,2	10,0	5,6	2,2
2021	38,6	13,8	10,5	5,3	2,5
просек 2018-2021	36,9	12,7	10,2	5,6	2,3
Δ2012-2017	1,9	1,3	-0,2	0,8	0,9
Δ2017-2021	2,7	1,9	0,4	-0,5	0,1
Δ2012-2022	4,4	3,2	0,2	0,3	1,0

Извор : ММФ, Мин.финансија

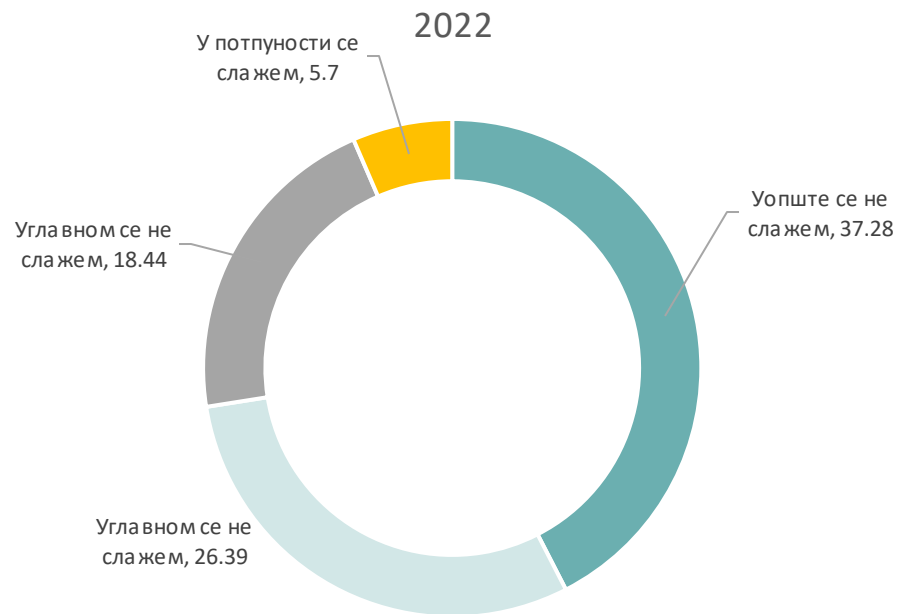
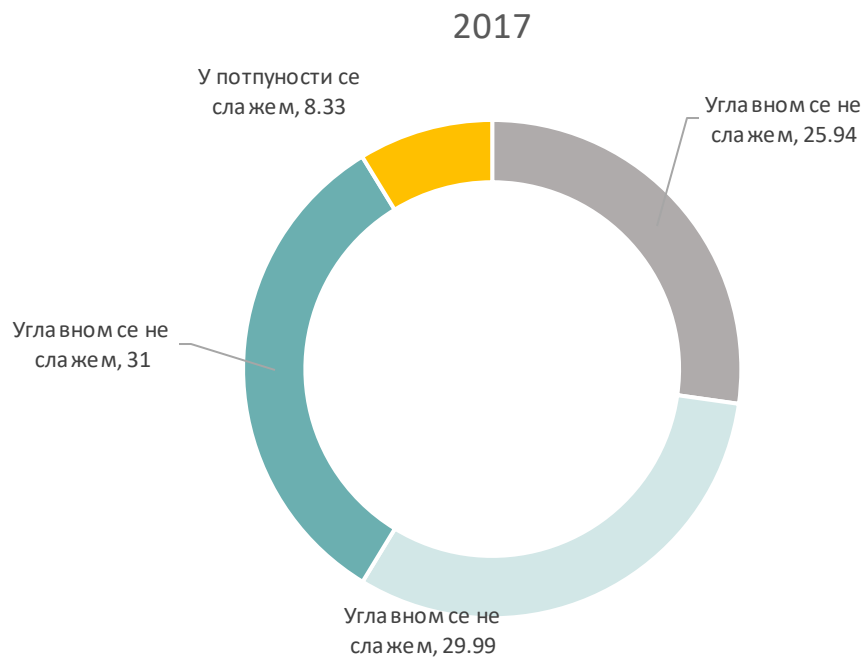

БЕЗ БИТНЕ ПРОМЕНЕ СТАВА О СИВОЈ ЕКОНОМИЈИ

АЛИ ПРОМЕНА ПЕРЦЕПЦИЈЕ О ТОЛЕРИСАЊУ СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ

- Зависна променљива се односи на то да ли привредни субјекат обавља активности у сивој економији.
 - Реч је о бинарној варијабли, односно варијабли која има вредност 1 у случају да је привредни субјект укључен у сиву економију, односно 0 ако то није случај.
- Независне променљиве смо сврстали у пет група:
 1. карактеристике привредних субјеката;
 2. седиште привредних субјеката – регионалне вештачке променљиве;
 3. делатност;
 4. очекивања и ставови привредних субјеката;
 5. финансијски положај привредних субјеката и индикатори пословања.

ПРЕЛИМИНАРНИ РЕЗУЛТАТИ

- Коришћене две дефиниције – Сива(1) и Сива(2)
 - Друга дефиниција проширује неформалну запосленост и гот. плаћање у ПДВ режиму са неевидентираним трансакцијама у пословним књигама субјекта ван ПДВ
- Кључне детерминанте
 - ПДВ/Предузетник зависно од спецификације
 - **Предузећа без запослених**
 - **Предузећа са повезаним лицима**
 - Значајне регионалне варијације – Београд ↑
 - Различити сектори у зависности од спецификације
- Јасна веза ставова о казни и односа према сивој економији и учешћа
- Перцепција вероватноће – укупна условна вероватноћа

ЗАКЉУЧАК – АНКЕТНА МЕТОДА

Даље унапређење услуга и
трансформација ПУ

Таргетирање појединих
сектора

Потенцијална промена казнене
политике

МОНЕТАРНА МЕТОДА

- Сива економија је сложени феномен који је тешко детектовати – учесници у њој активно улажу напор да сакрију ту делатност.
- Монетарна метода детектује сиву економију у комплетној привреди – не само у формално регистрованим предузећима – не омогућава структурни увид.
- Спровођење упоредно са анкетним методом даје целу слику сиве економије.

МОНЕТАРНА МЕТОДА

- Широко коришћен у земљама ОЕСД од 80-тих – примењен је у око 40 земаља широм света.
- Први пут се примењује у Србији
- Заснива се на јавно доступним подацима – висока фреквенција објава омогућава редовно понављање истраживања – брза провера ефеката јавних политика

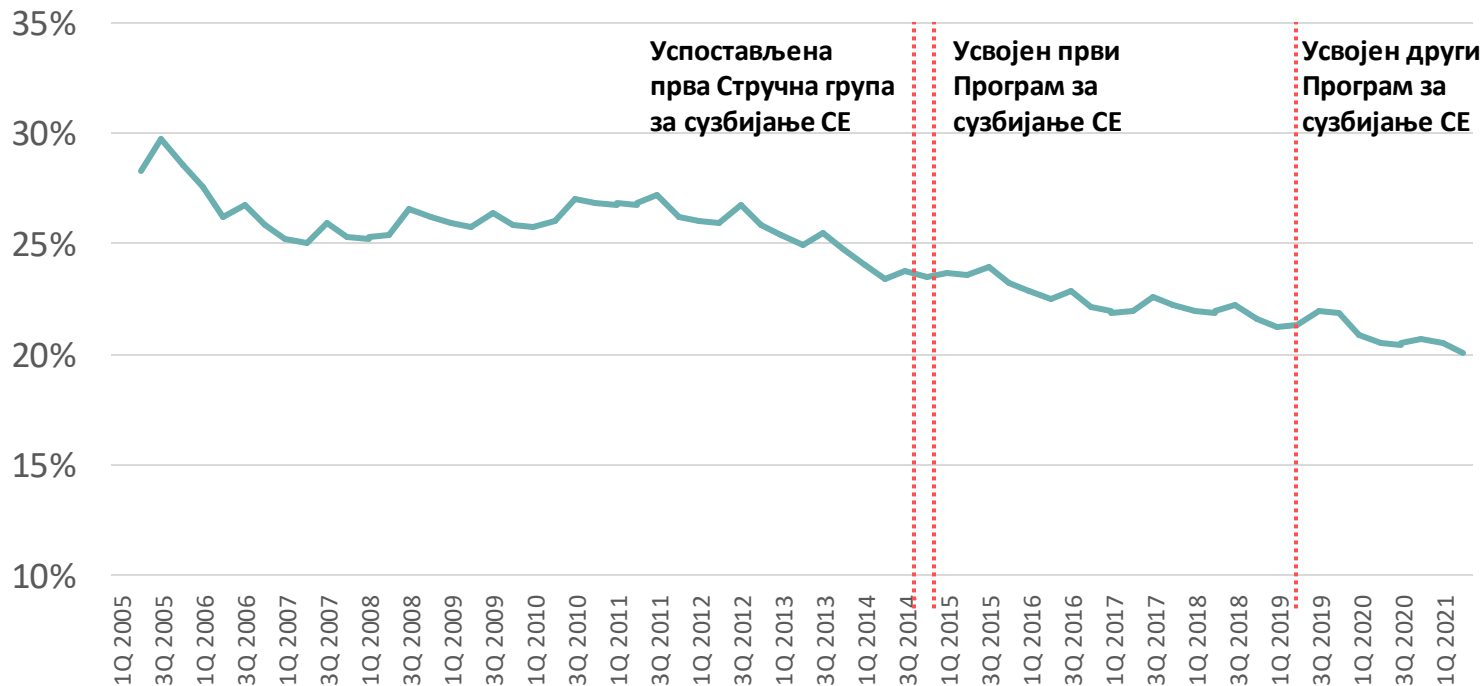
- Једноставна методологија –
 - Подаци временске серије од 2005-21 (квартално) – јасно видљиви трендови.
 - Процењује обим готовине коришћене за неформалне трансакције (разлика између функција тражње за готовином са и без подстицаја за скривање)...
 - **...обим готовине у СЕ x брзина оптицаја новца = БДП у сивој зони**

- Обим сиве економије у оквиру целе земље – **20,1% БДП, тј. пад око 2 пп** у односу на 2017. годину.

МОНЕТАРНА МЕТОДА

Обим сиве економије процењен монетарном методом (% БДП)

ЗАКЉУЧАК – МОНЕТАРНА МЕТОДА

- Усвајање програма за сузбијање сиве економије 2015. и 2019. године – систематизација напора за сузбијање сиве економије – ефекти програма јасно видљиви.
- Потреба за координисаним напорима, јер сива економија увек опстаје и никада се не може у потпуности отклонити – Доношење новог Програма за сузбијање сиве економије.
- Подршка развоју безготовинских плаћања
- Прецизније таргетирање ризичних субјеката
- Подстицање пореског и грађанског морала
- Даље унапређење макроекономског и регулаторног амбијента

УТИЦАЈ РАЗВОЈА БЕЗГОТОВИНСКИХ ПЛАЋАЊА НА СИВУ ЕКОНОМИЈУ И ЈАВНЕ ФИНАНСИЈЕ У СРБИЈИ

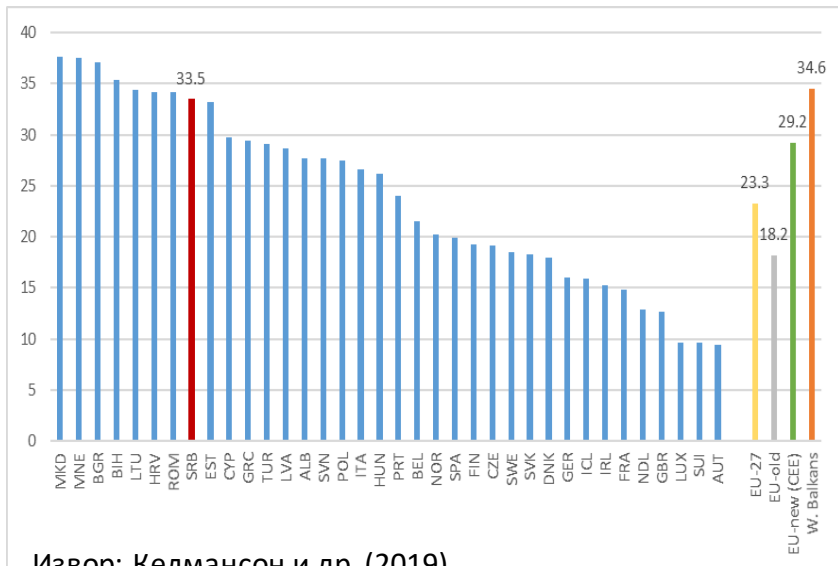
- Технички напредак је подстакао развој безготовинског начина плаћања, што је позитивно утицало на привредни раст, ефикасност монетарне политике и смањење сиве економије (Рогоф, 2015; Шнајдер, 2019)
- **Циљ ове студије је да се процени и квантификује утицај развоја безготовинског плаћања (прелазак са готовинског на безготовинско) на смањење сиве економије и наплату пореских прихода у Србији.**
- Ова студија је припремљена у оквиру пројекта „Макроекономско истраживање безготовинског плаћања у Србији”, финансиран кроз develoPPP програм који Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH спроводи у име и за рачун Немачког Савезног министарства за економску сарадњу и развој. Пројекат је саставни део Националне иницијативе за безготовинско плаћање (Србија) – „Бољи начин”, заједничког пројекта између GIZ-а и компанија Visa и Mastercard, у сарадњи са НАЛЕД-ом и Министарством финансија Републике Србије. За садржај приказан у овој студији одговорни су искључиво аутори.

СИВА ЕКОНОМИЈА У СРБИЈИ И ЕВРОПИ

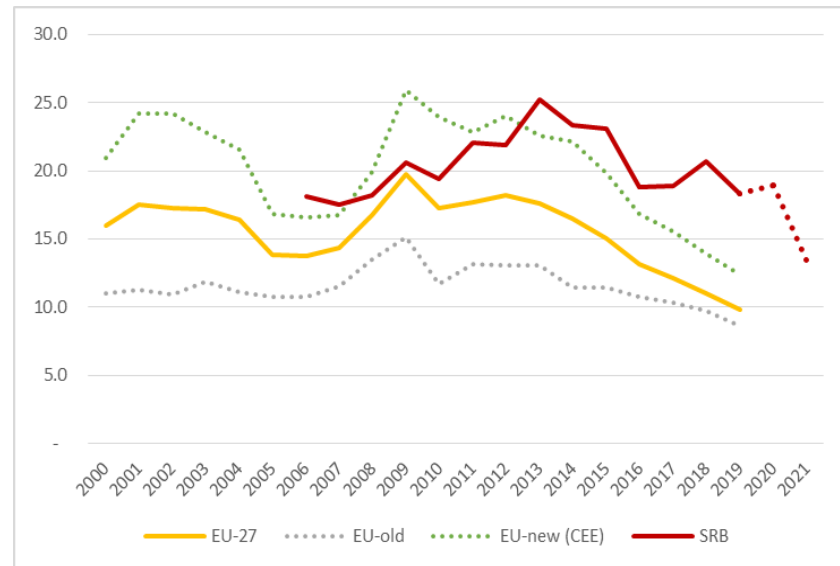
- Ниво сиве економије у Србији је и даље виши у односу на просек земаља Централне и Источне Европе (ЦИЕ) и ЕУ

Сива економија у Европи (% БДП)

Извор: Келмансон и др. (2019)

ПДВ јаз у Европи (% потенцијалних пореских прихода)

Извор: Грезегорз и др. (2021) и прорачун аутора

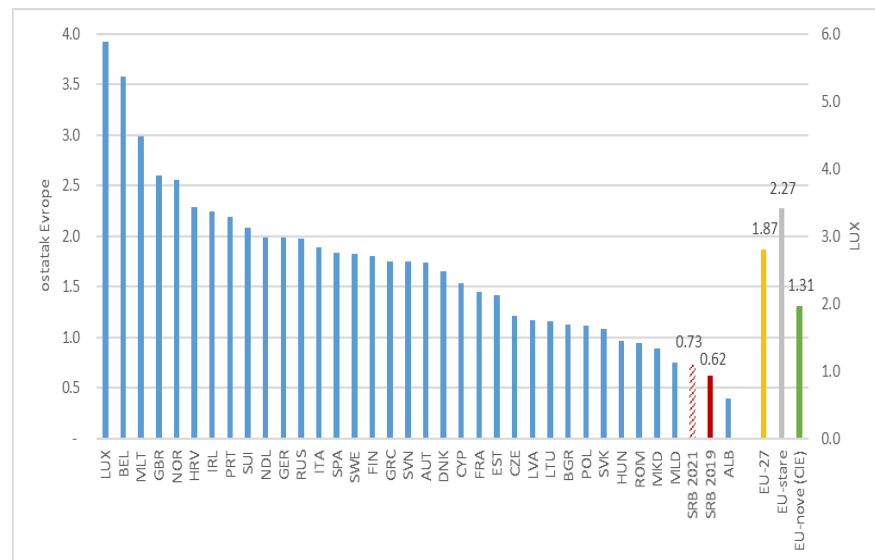

БЕЗГОТОВИНСКА ПЛАЋАЊА У СРБИЈИ – СТИЛИЗОВАНЕ ЧИЊЕНИЦЕ

Мере развоја безготовинског плаћања:

- **Број платних картица (по глави становника)** – степен финансијске укључености и потенцијал безготовинског плаћања
- **Број ПОС терминала (на 100 хиљада људи)** – пролиферација и доступност инфраструктуре за безготовинско плаћање
- **Обим трансакција на ПОС терминалима (% БДП)** – стварна пролиферација безготовинског плаћања у привреди Србије

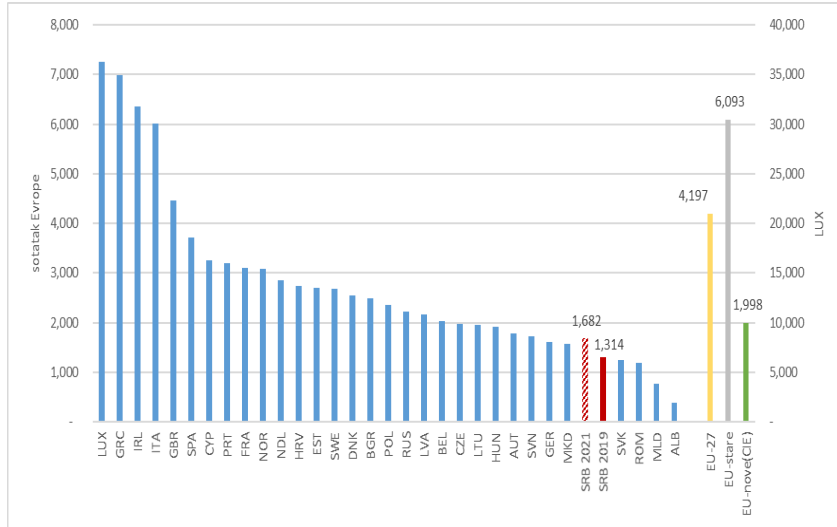
Број платних картица по глави становника у
Европи по земљама у 2019.

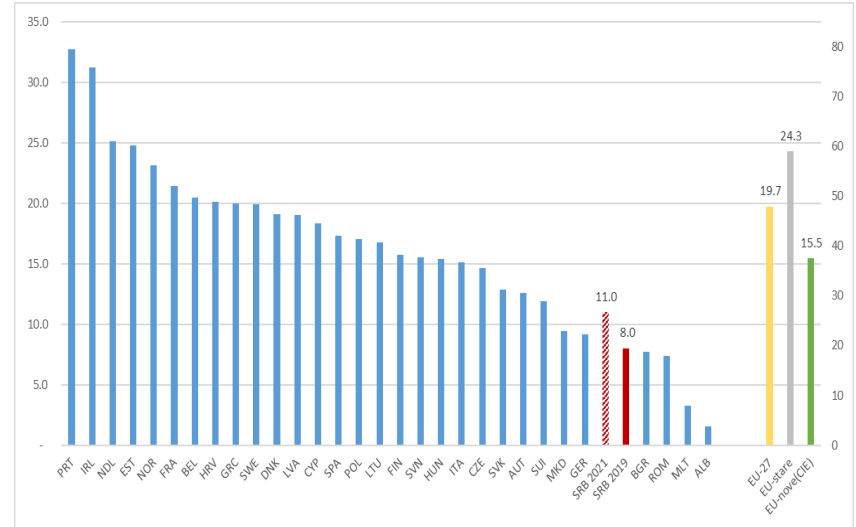

БЕЗГОТОВИНСКА ПЛАЋАЊА У СРБИЈИ – СТИЛИЗОВАНЕ ЧИЊЕНИЦЕ

Број ПОС терминала (на 100.000 становника)
по земљама у 2019.

Вредност трансакција ПОС терминала у Европи
по земљама у 2019. (% БДП)

- Процедура у 3 корака:
 - Економетријска процена еластичности сиве економије на безготовинско плаћање
 - Постављање претпоставки/циља у смислу повећања безготовинског плаћања
 - Процена утицаја на смањење сиве економије и раст пореских прихода
- Користе се годишњи панел подаци за период 2000-2019. за 26 европских земаља (EU25 + Србија) Величина узорка зависи од доступности података.
- Спецификација модела заснована на другим верификованим студијама (нпр. Иммордино и Руссо 2018) и доступности података.

ЕМПИРИЈСКА СТРАТЕГИЈА, ПОДАЦИ И МЕТОДОЛОГИЈА

Сива
економија

Развој
безготовинских
плаћања

Контролне
варијабле

Кратак назив варијабле	Дефиниције/опис варијабле	Извор податка
СЕ	Сива економија (% БДП)	Елигн, Ц., М. А. Косе, Ф. Охнсорге, и С. Ју. (2021) Центар за истраживање економских политика, Лондон и Келмансон и др. (2019)
ПДВ јаз	Јаз у порезу на додатну вредност (% потенцијалних прихода од ПДВ-а)	Студија и извештај о ПДВ јазу у земљама чланицама ЕУ - 28 - Ивештај Европске комисије 2020
ПОС вредност - per capita	Вредност ПОС трансакција по глави становника у еврима	ЕЦБ и подаци националних централних банака
ПОС%БДП	Вредност ПОС трансакција (%БДП)	ЕЦБ и подаци националних централних банака
ПОС/Банкомат	Логаритам односа вредности ПОС трансакција и вредности новца подигнутог на банкоматима	ЕЦБ и подаци националних централних банака
БДП - per capita	Логаритам бруто домаћег производа по глави становника у тржишним ценама УСД	ММФ Светски економски изглед
Трговина	Вредност извоз + увоз (% БДП)	Светска банка, Глобани развојни индикатори
Незапосленост	Незапосленост као удео у радној снази	ММФ Светски економски изглед
Инфлација	Процентуална промена потрошачких цена на крају периода	ММФ Светски економски изглед
ПДВ стопа	Стандардна стопа пореза на додатну вредност у %	ММФ - Оквир за процену пореске политике (ТРАФ) и Ernetst Young - Архива о пореским правилима (Глобални водич за ПДВ и порезе приликом продаје 2005 - 2019)
Пољопривреда	Пољопривреда, шумарство и рибарство, додата вредност (%БДП)	Светска банка, Глобани развојни индикатори
Корупција	Логаритам ризика од корупције (0-6, високо-ниско)	PRS Group - база података

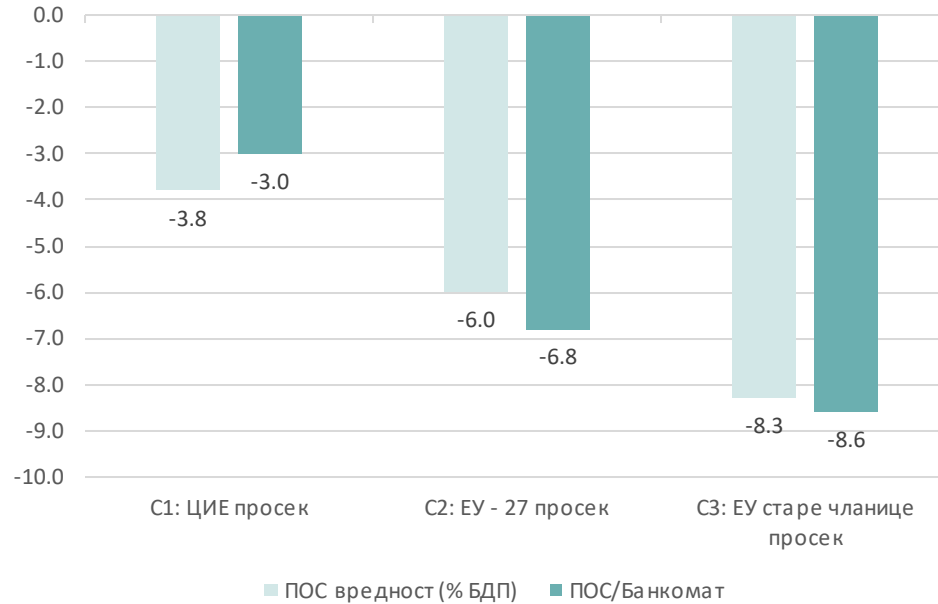

- Виши релативни ниво безготовинског плаћања је (статистички значајно) повезан са нижим нивоом сиве економије
 - Раст укупне вредности ПОС трансакција за 1% је повезано са смањењем СЕ за 0,08% БДП-а
 - Раст вредности ПОС трансакција пер цапита за 1 проценат повезан је са смањењем СЕ за 1,6% БДП-а
 - Раст односа ПОС/банкоматских трансакција за 1 проценат је повезан са смањењем СЕ за 0,027% БДП-а
- **Када се прерачунају у коефицијенте еластичности – раст вредности ПОС трансакција (% БДП) за 1% је повезано са смањењем СЕ за 0,041%**
- Стабилност резултата – оцењена су 22 економетријска модела, са две различите зависне варијабле и три типа индикатора безготовинске економије

РЕЗУЛТАТИ : УТИЦАЈ БЕЗГОТОВИНСКОГ ПЛАЋАЊА НА СИВУ ЕКОНОМИЈУ

Утицај повећања безготовнске економије на сиву економију у Србији (% БДП)

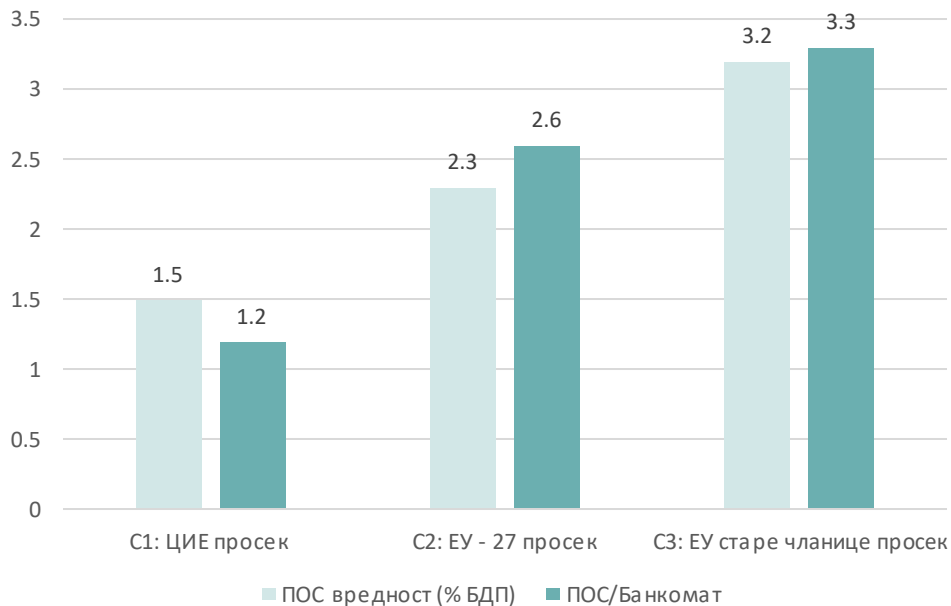

Извор: Прорачун аутора

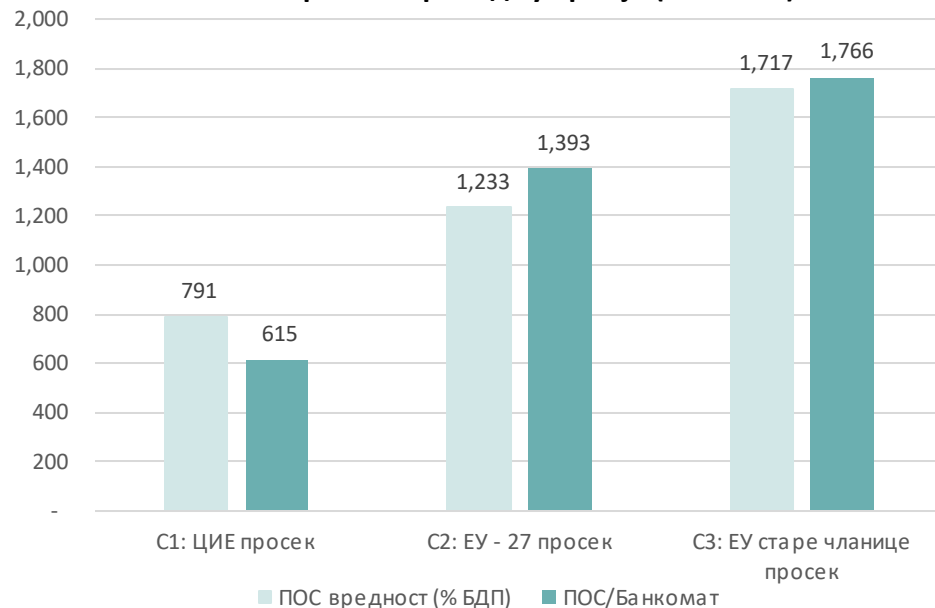
РЕЗУЛТАТИ : УТИЦАЈ БЕЗГОТОВИНСКОГ ПЛАЋАЊА НА СИВУ ЕКОНОМИЈУ

Утицај повећања безготовинске економије на пореске приходе у Србији (% БДП)

Извор: Прорачун аутора

Утицај повећања безготовинских плаћања на ниво пореских прихода у Србији (млн. ЕУР)

Извор: Прорачун аутора

ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

- У многим европским земљама, укључујући и Србију, сива економија је и даље изражена. Очекује се да ће постепено опадати са економским развојем, смањењем незапослености и пролиферацијом дигитализације
- Наши резултати показују да прелазак са готовинског на безготовинско извршење трансакција може имати статистички значајан утицај на смањење сиве економије, са значајним повећањем пореских прихода (временски оквир од 6-7 година?)
- Ови резултати указују да би системско деловање државе у подстицању развоја безготовинских плаћања било оправдано. То би могло да обухвати:
 - **Регулаторне мере:** увођење обавезних опција безготовинског плаћања, наметање обавезе обављања неких трансакција само у безготовинском облику (нпр. исплата плата, пензија, социјалне помоћи, државних субвенција итд.), ограничавање трошкова безготовинског плаћања, пријављивање великих готовинских трансакција државним органима
 - **Фискалне мере:** директне субвенције или пореске олакшице за улагање у инфраструктуру за безготовинско плаћање, условљавање признавања трошкова безготовинским плаћањем, делимично смањење пореских обавеза итд.
 - **Образовање и промоција:** подизање свести о предностима преласка на безготовинско плаћање

Хвала.